

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

ABSZTRAKT

Ötszáz évvel ezelőtt, 1516 márciusában a velencei hatóságok elrendelték a szegregált zsidónegyed felállítását városukban. A zsidók kényszerlakhelyéül kijelölt velencei városrész nevének köznevesülése, a „gettó” szó elterjedése az európai nyelvekben jelzi, hogy a zsidók gettóba szorítását elrendelő hatóságok akarva-akaratlan egy több évszázadon át meghatározó szegregációs paradigmát valósítottak meg a zsidók és a többségi keresztény társadalom viszonyában. Ugyanakkor a szegregáció vitathatatlan tényével szembeállítható az az elég általánosnak mondható vélekedés, mely szerint a reneszánsz kori Itáliára a zsidók nagyfokú társadalmi integráltsága volt jellemző, és Velencében ez az integráltság fennmaradt a gettó századaiban is, hovatovább akkor teljesebben ki.

Ennek a velencei zsidóságról szóló, jubileumi sorozatnak a célja egyes fejezetek és jelenségek kiemelése a velencei zsidó közösség fényekben és árnyakban egyaránt leggazdagabb korszakából, a nagyjából 1500-1650-ig terjedő másfél évszázadából, azzal a céllal, hogy bemutassuk a velencei gettó egyedi jellegzetességeit, a zsidók és keresztények közötti társadalmi határok élességét, feltárjuk a korabeli velencei társadalomban érvényesülő ellentétes irányú: szegregáló és integráló erők dinamikáját, valamint kérdéseket vessünk fel arra nézve, hogy ezek a fogalmak egyáltalán alkalmasak-e arra, hogy a korabeli viszonyokat általuk értelmezzük.

ABSTRACT

Five hundred years ago, in March 1516 the authorities of Venice gave an order to establish a segregated section in the town for the Jews to settle there, thus – unintentionally – creating a long lasting paradigm for segregation in Christian societies, i.e. the concept of the 'ghetto'.

However, it is also a widely held opinion that during the Italian Renaissance Jews were largely integrated into the majority even during the time of the ghetto.

The editors' intention with this jubilee series of essays on the Jews of Venice in a period full of light and shadows, between the years of 1500 and 1650, is to provide a picture of the life in the ghetto, with its main characteristics, to explore the nature of the boundaries between Jews and Christians, to shed light on the dynamics of segregating and integrating forces in the society at that time.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

Budai Miklós az OR-ZSE Liturgia szak végzettje, a Páva utcai Zsinagóga kántora. 2000-ben az ELTE Bölcsészkarán olasz nyelv és irodalomból szerzett MA diplomát. Fő érdeklődési területei közé tartozik a régi olasz irodalom, azon belül elsősorban a lírai költészet, a humanizmus és a reneszánsz kultúrája, valamint zene és vers kapcsolata a XVI-XVII. században. A judaisztikai területen főként a liturgiátörténet, a zsidó ima spirituális lehetőségei, valamint az itáliai zsidóság történetének egyes részterületei foglalkoztatják.

Miklós Budai received an MA degree in Italian language and literature at the Eötvös Loránd University in Budapest, a BA degree in Jewish Liturgy at the Jewish Theological Seminary – University of Jewish Studies in Budapest. His main interests include Old Italian literature (lyrical poetry, the culture of Humanism and Renaissance), the relationship between music and poetry in the 16th – 17th centuries, history of the Jewish liturgy, the Jewish prayer and chapters from the history of the Italian Jewry.

Már a XV. század végétől Velencében is megjelennek a spanyol területekről kiűzött zsidók. Természetes, hogy a Mediterráneumban szétszóródó, főleg a tengeri kereskedelmi tevékenység felé orientálódó szefárdok megfordulnak Velencében és a gettóban. A hatóságok ragaszkodnak az elvhez, hogy minden Velencében élő vagy tartózkodó zsidónak a gettóban kell lakni, és a gettó a maga jelentősnek mondható népességével és a zsidó élet gazdagságával, stabilitásával vonzó célpont is lehetett számukra. Az Oszmán Birodalomban menedéket lelő és onnan Velencébe érkező szefárdok jellemzően jómódúak, és kulcsszerepet játszanak a Velence gazdagságának legfőbb forrását jelentő földközi-tengeri kereskedelemben, így Velence nem mondhat le róluk, különösen nem akkor, amikor a Ragusa (Dubrovnik) és Ancona közti kereskedelmi tengely veszélyezteteti primátusát.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

Amikor 1541-ben az egyre szűkösebb gettóban tartózkodó szefárd kereskedők azzal a kéréssel fordulnak a hatóságokhoz, hogy biztosítsanak számukra és áruik elhelyezésére kedvezőbb körülményeket, a szenátus „szokatlan gyorsasággal” hoz kedvező döntést ügyükben.¹ A Ghetto Novo melletti Ghetto Vecchio területét jelölik ki számukra, és a korábban már alkalmazott módon, ajtók, ablakok, erkélyek befalazásával, elzárásával, falak építésével, őrzött kapuk létesítésével biztosítják, hogy esetükben is megmaradjon ugyanaz a fizikai elkülönítés, ami a Ghetto Novóban volt. Ugyanekkor kikötik, hogy a „keleti” zsidók nem foglalkozhatnak a „német” zsidók tevékenységeivel, vagyis kölcsönügyletekkel és hasznáلتcikk-kereskedelemmel.² Ekkor még korlátozzák a „keleti” zsidók tartózkodásának idejét, és kikötik, hogy a kereskedők nem hozhatják magukkal családjukat, ám ezek a megszorítások idővel feledésbe merülnek.³ 1589-től a *viandanti* ('átutazó') keleti zsidók mellett hivatalosan is megjelennek a részben más jogokkal és kötelezettségekkel bíró *abitanti* ('lakosok').⁴

A szefárdok jelenléte persze problémákat is felvetett. A keleti zsidók a nagy hatalmú szultán alattvalói, ami egyfelől némi védeltséget, kivételeztséget biztosíthat nekik a többi zsidóhoz képest, másfelől viszont gyanússá teszi őket, hiszen az ebben a korban ereje teljében lévő, terjeszkedő Oszmán Birodalom Velence legfőbb ellensége a Földközi-tenger keleti medencéjében. Ez különös jelentőséget nyer az 1570-1573-as időszakban, a lepantói csatában kicsúcsosodó törökellenes háború éveiben.

---

1 CALIMANI, Riccardo: *Storia del ghetto di Venezia*. Milano, 2012, Mondadori, p. 53.

2 Op. cit., p. 50.

3 RAVID, Benjamin: *From Geographical Realia to Historiographical Symbol: The Odessey of the Word Ghetto*. In: RUDERMAN, David B. (ed): *Essential Papers on Jewish Culture in Renaissance and Baroque Italy*. New York University Press, New York, 1992. p. 377.

4 MALKIEL, David J.: *The Ghetto Republic*. In: DAVIS, Robert C. – Ravid, Benjamin (eds.): *The Jews of Early Modern Venice*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, p. 121.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

A külső és belső ellenségtől, a kémkedés rémétől való rettegés különösen erős ebben az időszakban.⁵ Amikor a háborús készülődés évében, 1569 szeptember 13-14-én hatalmas tűzvész pusztítja el az Arsenalét, a gyanú rögtön a törökökre és a törökök szolgálatában álló Joszef Naszira, alias João Micas-ra vetül. A Velencével szembeni személyes bosszúvágytól is fűtött⁶ Naszinak állítólag számos ügynöke volt a városban, és bár a tűzvésszel kapcsolatban végül semmit nem sikerült bizonyítani, a bibliai idők óta ismert zsidóellenes sztereotípa azonnal működésbe lépett, és a külső ellenségtől való félelem és gyűlölet áttevéődött a városban élő zsidókra és különösen a szefárdokra, mint „törökbérenc” kollektívumra.⁷ A háború kitörése után a törökökhöz hasonlóan elzárják a keleti zsidó kereskedőket is, áruikat pedig lefoglalják.⁸

A szefárdok jelenlétével együtt járó legfőbb probléma azonban vallási jellegű volt, és erősen érinti témánkat, a zsidók és keresztények közötti társadalmi határok kérdését. A Spanyolországból elmenekült zsidók között kezdettől fogva sok a converso / marrano / újkeresztény, aki kényszerből felvette a keresztséget vagy már újkeresztények gyermekeként született. Amennyiben visszatérnek őseik hitére vagy zsidó szokásokat, rítusokat tartanak, aposztáziát vagy eretnekséget követnek el, és ennek megfelelően büntethetők.

---

5 PRETO, Paolo: *Le "paure" della società veneziana: le calamità, le sconfitte, i nemici esterni ed interni* [2016.04.04.] In: http://www.treccani.it/enciclopedia/dal-rinascimento-al-barocco-la-societa-le-paure-della-societa-veneziana-le-calamita-le-sconfitte-i-nemici-esterni-e_%28Storia-di-Venezia%29/

6 Naszi bosszúvágyának okairól és életének részleteiért lásd SINGER, Isidore – SCHLOESSINGER, Max: *Joseph Nasi, Duke of Naxos (as a Christian, called João Miguez)* [2016.04.26.] In: <http://www.jewishencyclopedia.com/articles/11333-nasi-joseph-duke-of-naxos>, vagy CALIMANI, Riccardo.: *Storia del ghetto di Venezia*. Mondadori, Milano, 2012, pp. 103-109.

7 CALIMANI, Riccardo: *Storia del ghetto di Venezia*. Milano, 2012, Mondadori, p. 111.

8 Ibidem.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

1497-ben, majd 1550-ben ismételten kitiltják őket a Köztársaság területeiről, ám ezek az intézkedések mégsem számolták fel jelenlétüket Velencében, mert az állam és a converso partnerekkel üzleti kapcsolatban álló patríciusok gazdasági érdekei a converso kereskedők megtartása mellett szóltak. Ez egészen odáig vezetett, hogy 1589-ben közvetlenül az Ibériai félszigetről érkező converso kereskedőknek ad Velence letelepedési jogot és olyan kereskedelmi privilégiumokat, amelyeket addig csak a tősgyökeres velencei kereskedők szűk köre élvezett.⁹ E *condotta* háttere egy converso, Daniel Rodriguez / Daniele Rodriga által megszervezett nagyszabású kereskedelmi projekt volt, amely a Velence konkurensei és a kalózok által egyre komolyabban akadályozott tengeri forgalom kiváltására egy balkáni szárazföldi útvonal kiépítésével, Split kikötőjén keresztül biztosította a kereskedelmi kapcsolatot az oszmán területekkel. A „nyugati” és a letelepedett „keleti” zsidóknak adott *condotta* expliciten tartalmazza a zsidó vallás háborítatlan gyakorlásához való jogot.¹⁰ A *Natione Ponentina* betelepedésével és elismerésével teljessé válik a gettó etnikai képe. A nyelvi, rituális, kulturális és gazdasági különbségek miatt az elkülönülés a közösségek között kezdetben igen éles volt, és még évszázadokig fennmaradt, de már megindult egy „lassú ozmózis”.¹¹ A hatóságok elismerik, sőt előírják a *Natione Tedesca*, a *Natione Levantina* és a *Natione Ponentina* közötti különbségtételt: 1738-ig e közösségek külön *condotta* alapján tartózkodhattak a városban.¹²

---

9 CALIMANI, Riccardo: *Storia del ghetto di Venezia*. Milano, 2012, Mondadori, p. 126.

10 Ibidem.

11 CALIMANI, Riccardo.: *Storia del ghetto di Venezia*. Mondadori, Milano, 2012, p. 56.

12 RAVID, Benjamin: *Curfew Time in the Ghetto of Venice*. In: KITTEL, E. Elen – MADDEN, Thomas F. (eds.): *Medieval and Renaissance Venice*. University of Illinois Press, Urbana, 1999, p. 241. A világosság kedvéért megjegyzendő, hogy *condotta* szempontjából a *Natione Tedesca*-ba tartoztak az olasz zsidók is.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

Az *Università degli Ebrei*, vagyis a hitközség valójában egy ernyőszervezet volt, amely a kormányzati elvárásoknak megfelelően képviselte a velencei zsidók összességét, behajtotta az egyes adózóktól a közösség egésze által az államnak fizetendő adó rájuk eső részét, és különféle közfeladatok ellátásáról gondoskodott a gettó területén, de a rituális-közösségi élet terén csak minimális hatáskörrel bírt, ez ugyanis a három elkülönült közösség kompetenciája maradt.¹³ A kormányzat tudatosan választhatta a semlegesnek tűnő *levantini* és *ponentini*, azaz 'keleti' és 'nyugati' jelzőket a szefárdok két csoportjának megjelölésére, elkendőzendő az egyébként köztudott tényt, hogy nem egy keleti zsidó és az összes nyugati korábban „újkeresztény” volt.¹⁴

Az újkeresztények kérdésében tehát a Velencei Köztársaság végül – a szokásos érdekelvűség és pragmatizmus szellemében – egyedülállóan toleráns álláspontra jutott: megengedte a kényszerből áttért ibériai zsidóknak és leszármazottaiknak, hogy zsidónak vallják magukat és visszatérjenek őseik hitére anélkül, hogy múltukat firtatnák, ám a vallási identitás kérdésében következetességet követelt. Aki zsidóként kívánt élni, megtehetette, de ebben az esetben alá kellett vetnie magát a zsidókra vonatkozó korlátozásoknak, így a szegregációnak és a megkülönböztető jel viselésének. Aki kereszténynek vallotta magát, mentesült a zsidókat sújtó hátrányos megkülönböztetéstől, de judaizálás gyanúja esetén az inkvizíció elé került.

---

13 MALKIEL, David J.: *The Ghetto Republic*. In: DAVIS, Robert C. – Ravid, Benjamin (eds.): *The Jews of Early Modern Venice*. Johns Hopkins University Press, Baltimore, 2001, p. 120-122.

14 Op. cit., p. 121.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

A köztársaságnak ez a „don't ask, don't tell” politikája különösen azon zsidóknak kedvezett, akik Portugálián át érkeztek közvetlenül Velencébe, vagy előbb a Török Birodalomba vagy Hollandiába, és onnan a lagúnai városba, ők ugyanis mindenütt másutt automatikusan az inkvizíció kezére jutottak volna, tekintettel arra, hogy Portugáliában 1496 után hivatalosan nem maradhattak zsidók, ám nem is hagyhatták el az országot, így gyakorlatilag minden ottrekedt zsidót erőszakkal megkereszteltek. Sokan éltek is a lehetőséggel, hogy háborítatlanul visszatérhessenek a zsidósághoz, ám sokan nem akartak visszatérni az egyértelmű identitással járó korlátokhoz. A converso-lét sajátossága éppen a gyökértelenség, az intézményesült vallástól és mindkét vallási közösségtől való elidegenedettség, az ezzel járó szabadság és nyugtalanság, non-konformizmus, a folytonos színlelés és határátlépés, a létbizonytalanságból táplálkozó vakmerőség, a hatalommal való szembenállás volt. A converso, aki mai logikát követve elvileg akár a zsidó és a keresztény társadalom közötti közvetítő, a közeledés előmozdítója is lehetett volna, valójában a társadalmi határok folyamatos átlépésével, tudatos kijátszásával és megkérdőjelezésével arra indította a többségi társadalmat, hogy megerősítse e határokat. Nem csoda, hogy már 1497-ben kitiltják őket Velencéből, és amikor 1550-ben erre újra sor kerül, a Szenátus döntésének indoklásában mint „*gente infidele senza religione et tanto inimica al Signor Dio*”, azaz 'az Úristennel oly ellenséges, vallás nélküli hitetlen népség' jellemzi őket.¹⁵ A conversók tehát nem egyszerűen „hitetlenek”, mint a zsidók vagy a muszlimok, hanem vallás nélküliek, ami sokkal nagyobb bűn: a társadalmi rend alapját képező fogalmakat, kategóriákat vonnak kétségbe.

---

15 CALIMANI, Riccardo.: *Storia del ghetto di Venezia*. Mondadori, Milano, 2012, p. 126.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

A converso-jelenségnek ezzel a világi és az egyházi hatalom szempontjából egyaránt nyugtalanító aspektusával Velencében is elsősorban az inkvizíció vette fel a harcot. Az inkvizíciós perek iratai gazdag forrást jelentenek és értékes szempontokat adnak nem csak az újkeresztény-problematika, hanem általában a zsidók és keresztények közti társadalmi határok vizsgálatához. Az inkvizíció velencei működését végigkísérte a kompetenciájukat és az államérdeket buzgón őrző hatóságokkal való szembenállás. Ez megnyilvánult egyrészt abban, hogy igyekeztek bizonyos típusú ügyeket eleve kivonni az inkvizíció hatásköréből, másrészt az inkvizíciós törvényszék közvetlen felügyeletében.¹⁶ A testület tagjai voltak ugyanis a pápai nuncius, a velencei pátriárka, a ferences vagy domonkos rendi inkvizítor mellett a *Savi all'Eresia*, azaz három szenátor, akiket a Köztársaság delegált.¹⁷ Noha az Egyház és a Velencei Köztársaság is a társadalmi rend fenntartásában volt érdekelt, nyilvánvaló a mély ellentmondás a két képződmény rendpártisága között. Előbbi elsősorban ideológiai alapon, utóbbi jellemzően pragmatikusan, közvetlen gazdasági-politikai érdek mentén működött. Az erős állami kontrollnak tudható be, hogy a velencei inkvizíció számszerűleg és arányaiban is kevés zsidókkal kapcsolatos ügyet tárgyalt, és meglehetősen enyhe ítéleteket hozott. A velencei inkvizíció zsidókkal, conversókkal és judaizáló nemzsidókkal kapcsolatos ügyeibe ma már bárki betekinthez a firenzei Olschki kiadó jóvoltából, amely P. C. Ioly Zorattini gondozásában 1980 és 1999 között tizennégy kötetben publikálta az 1548 és 1734 között folytatott valamennyi ismert eljárás teljes fennmaradt iratanyagát.

---

16 IOLY ZORATTINI, Pier Cesare: *Note sul S. Uffizio e gli ebrei a Venezia nel Cinquecento*. In: FORTIS, Umberto (a cura di): *Venezia ebraica*. Carucci, Roma, 1982, p. 51.

17 Op. cit., p. 44.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

Egyetlen halálos ítéletről sem tudunk, a legsúlyosabb kiszabott büntetés a száműzetés és a gályarabság volt, kínzásra csak elvétve került sor.¹⁸ A vádlottak igénybe vehették saját és / vagy kirendelt ügyvéd szolgáltatását is.¹⁹ Bár Calimani a gettó történetének szentelt remek monográfiájában inkább marginalizált egzisztenciákat emel ki közülük, nem hiányoznak a vádlottak köréből tehetős kereskedők, bankárok, orvosok sem.²⁰ A vádlottak többnyire ibériai eredetű zsidók, bár akadnak askenázok és olaszok is.²¹ Következzék itt néhány eset:

Francesco Oliviero²² keresztény öltözetben fordul meg egy prostituált házában, ahol csetepatéba keveredik és megsebesül. Még azon éjjel meggyón egy papnak, ám a házból, ahol lábadozik, pár nappal később a gettóba viteti magát, ahol Jozsefnek hívatja magát. A perben felvonuló több tanú is bizonytalan Oliviero vallási identitását illetően. Egyikük a kérdésre, hogy a vádlott zsidó-e vagy keresztény, így válaszol: „Nem tudom megmondani, azt tudom csak, hogy a portugál marranók közül való.” Ő maga elismeri zsidó származását, de végig kitart amellett, hogy mindig jó keresztényként élt. Körül van metélve, úgy tudja, az apja által, de nem emlékszik sem erre az eseményre, sem a megkeresztelésére. A kérdésre, hogy mit keresett akkor a gettóban sárga sapkában, azaz zsidó öltözetben, azt válaszolja, rokonai vannak ott, akik segítik – ám rokonait nem sikerül fellelni.

---

18 IOLY ZORATTINI, Pier Cesare: *Note sul S. Uffizio e gli ebrei a Venezia nel Cinquecento*. In: FORTIS, Umberto (a cura di): *Venezia ebraica*. Carucci, Roma, 1982, p. 45.

19 PULLAN, Brian: *The Inquisition and the Jews of Venice: The case of Gaspare Ribeiro, 1580-81*. [2016.04.26.] In: <https://www.escholar.manchester.ac.uk/jrul/item/?pid=uk-ac-man-scw:1m1829>

20 IOLY ZORATTINI, Pier Cesare: *Note sul S. Uffizio e gli ebrei a Venezia nel Cinquecento*. In: FORTIS, Umberto (a cura di): *Venezia ebraica*. Carucci, Roma, 1982, p. 45.

21 Ibidem.

22 Ügyét CALIMANI, Riccardo.: *Storia del ghetto di Venezia*. Mondadori, Milano, 2012, pp. 72-74. alapján ismertetem.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

Amikor újra nekiszegezik a kérdést, zsidó-e, így válaszol: „Keresztény vagyok, keresztényként akarok meghalni és mindig keresztényként jártam, nem hordtam zsidó ruhát, ha meg tanúk vannak ellenem, akik azt mondják, másként láttak, minek kérdezik tőlem?” Végül „körülmetélt zsidónak” találják, és keresztény nővel folytatott üzletszerű viszonyáért, gyónása okán a keresztény vallás kigúnyolásáért, a gettóban zsidó módjára evés-ivásáért és „a hívek nem kis botránkoztatása” okán, melyet a sárga sapka viselésével követett el, négy év gályarabságra és örök száműzetésre ítélik. Oliviero 1549-es ügyéből kitetszik a „marranók” identitását övező általános bizonytalanság, amit szituatív viselkedésük okoz. A gettó a maga egyértelmű behatároltságával, falaival mintegy megjeleníti fizikailag azt a társadalmi határt, amin a converso törvénytelenül és tudatosan átjár. Figyelemre méltó, hogy Oliviero a válságos pillanatban inkább a zsidó közeg védelmére, gondoskodására bízta magát, és a gettót választja.

A következő, 1555-ös ügy főszereplője, Licentiato avagy Tristano Costa még ennél is messzebbre megy.²³ A Tízek Tanácsának menlevelével, a gazdag Brianda de Luna, Beatrice de Luna alias Doña Gracia Mendes Nasi nővére kíséretében érkezik Velencébe Antwerpenből, ahova Portugáliából menekült szintén conversa feleségével. Anyjától elválasztották és erőszakkal megkeresztelték, akárcsak apját. A per idején már idős, de a jegyzőkönyvek tanúsága szerint szellemileg friss és nagy integritású férfi a kérdésre, hogy korábban keresztényként élt-e, így válaszol:

„A mondott időben külsőleg aszerint éltem, amit mondtak nekem, időnként eljártam keresztényekkel együtt misére, attól tartva, hogy különben bebörtönöznek, és néhányszor gyóntam egy szerzetes barátnál, de soha nem áldoztam. Belsőleg zsidóként

---

23 Costa ügyét CALIMANI, Riccardo.: *Storia del ghetto di Venezia*. Mondadori, Milano, 2012, pp. 80-82. alapján ismertetem.

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

éltem, és ezután elmentem Lisszabonba. Nyolc hónapot voltam ott, és semmi jelét nem mutattam a kereszténységnek, mert otthonomban azt tehettem, amit akarok.”²⁴

Egy percre sem titkolja, hogy „belsőleg” zsidóként él, míg „külsőleg” keresztényként. Azért jött Velencébe, mert hívták, és mert úgy gondolta, a Tízek Tanácsának menlevelével ezt nyugodtan megteheti; ha tudta volna, hogy itt ebből baja lehet, nem jött volna ide. Arra a kérdésre, hogy imádkozott-e valaha is „zsidóul”, azt válaszolja, nem csinál keresztény dolgokat, és nem imádkozik zsidóul. A kihallgatások során természetesen felmerül a kérdés, hogy szintén újkeresztény úrnője, Brianda de Luna valóban keresztényként él-e. Costa válasza: igen. Akkor hogyan lehet ő zsidó módra Brianda házában? Mást eszik, mint úrnője: halat, gyümölcsöt, libát, a húst a gettóban szerzi be. Mintegy mellékesen kiderül, hogy Brianda de Luna a plébánosa tudtával és engedélyével csak szombaton eszik húst... Costát végül a menlevélre való tekintettel szabadon engedik. Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk, hogy ilyen csak Velencében történhetett meg.

Az eljárás és a büntetés jellegénél fogva emelném ki a judaizálással vádolt gazdag kereskedő, Gaspare Ribiera és a per idején már elhunyt fia, Giovanni / João ügyét²⁵, mely igen hosszasan, 1569 és 1586 között zajlott. Az idősebb Ribiera 1581-ben bekövetkezett haláláig következetesen állította, hogy jó katolikus. A per a vádlott halála után is tovább folytatódott, és az összegyűlt bizonyítékok alapján 1584-ben az inkvizíciós bíróság

---

²⁴ Idézi CALIMANI, Riccardo.: *Storia del ghetto di Venezia*. Mondadori, Milano, 2012, p. 81.

²⁵ Az ügyet tömören ismerteti IOLY ZORATTINI, Pier Cesare: *Note sul S. Uffizio e gli ebrei a Venezia nel Cinquecento*. In: FORTIS, Umberto (a cura di): *Venezia ebraica*. Carucci, Roma, 1982, p. 46. Részletesen tárgyalja érzékletes képet adva a vádlottak személyéről, környezetéről és általában a marrano-jelenségről PULLAN, Brian: *The Inquisition and the Jews of Venice: The case of Gaspare Ribeiro, 1580-81*. [2016.04.26.] In: <https://www.escholar.manchester.ac.uk/jrul/item/?pid=uk-ac-man-scw:1m1829>

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

damnandæ memoriæ, azaz emléke megátkozására ítélte, amit másfél évvel később még megtoldottak holtteste szenteletlen földre való újratemetésének büntetésével. A végsőig folytatott posztumusz eljárás és a szimbolikus büntetések jelzik, hogy a hatalom számára mennyire fontos volt ezek által is megerősíteni azt a társadalmi-vallási határt, amit a judaizáló conversók újra meg újra megsértettek.

Végül egy olyan esetet érintenék, már az 1610-es évekből, amelynek főszereplői nem áttért zsidók.²⁶ Az ügy áttételesen egy szegény suszter zsidónak betért fia, bizonyos Leandro Tisanio körül forog, aki azonban sose kerül meg (állítólag Szalonikibe menekült), és személye nem is érdekes mondandóm szempontjából. Áttérése története azután kerül a hatóságok látókörébe, hogy egy ifjú nemes hall róla a velencei gettóban az őt ott kalauzoló Jozsef nevű zsidótól. Miután a keresztény nemesember említést tett Jozsefnak egy zsidó nemrég történt megkeresztelkedéséről és megjegyezte, hogy sok zsidó tér át a keresztény hitre, miközben egy keresztény se lesz zsidó, Jozsef azt válaszolta neki, hogy pedig ilyen is van, és felemlítette Leandro Tisanio esetét.

Később, amikor az aquileiai pátriárka küldönce egy másik, gettóbeli zsidóval társalogva szóba hozza, hogy elfogták azt, aki állítólag rábeszélte Tisaniót az áttérésre, a zsidó azt találja mondani: furcsa, hogy a keresztények ekkora feneket kerítenek egyetlen keresztény áttérítésének, miközben ők maguk annyi zsidót vesznek rá, hogy térjenek át kereszténynek. Mindkét beszélgetés balul végződik a zsidó félre nézve: a fiatal nemesember és a pátriárka küldönce egyaránt sértőnek találja, hogy a zsidó mintegy szimmetriában látja a két vallást, vagyis egyenrangúnak tekinti saját hitét a domináns kereszténységgel, és az inkvizíció közbelép, hogy helyreállítsa a hierarchiát.

---

²⁶ Ezt az esetet Pullan egy másik tanulmányára támaszkodva ismertetem: *PULLAN, Brian: The conversion of the Jews: the style of Italy [2016.04.26.] In: <https://www.escholar.manchester.ac.uk/jrul/item/?pid=uk-ac-man-scw:1m2119>*

Budai Miklós, MA

Integráció és szegregáció között: Velence zsidó közössége a XVI-XVII. században: IV. Keleti és nyugati szefárdok, a converso-jelenség és az inkvizíció

Between Integration and Segregation: The Jewish Community of Venice in the 16th – 17th Centuries: IV Oriental and Occidental Sephards; the Converso Phenomenon and the Inquisition

Ám maga a tény, hogy egy barátságosan induló hétköznapi interakció során a zsidó fél spontán így nyilvánulhat meg, jelentős fejlemény a korábbi századokhoz képest: modern gondolkodási struktúrák megjelenését tanúsítja. Márpedig ez az elmozdulás épp a XVI-XVII. században, a gettó időszakában következik be. Lehetséges volna hát, hogy a zsidók és keresztények közti határok éles megjelenítése a fizikai szegregáció által hosszabb távon mégis valamiféle közeledést eredményezett?